

Cesta k "vseedinstvu"

Lenka Naldoniová

Abstract

This paper deals with the role of mysticism and intuitive knowledge in Russian religious philosophy. Intuition is one of prerequisites for achieving the true knowledge which corresponds to Solovyov's concept of unitotality. According to Solovyov, we can achieve the true knowledge by union of three unilateral currents - mysticism, rationalism and empiricism.

Termín "všejednota" (*vseedinstvo*) se stal jedním z centrálních pojmů filosofie Vladimíra Solovjova. Tento ruský náboženský filosof ale nebyl první, kdo se tímto pojmem zabýval. Nalezneme jej také u slavjanofila Ivana Kirejevského.^[1] S pojmem "všejednota" souvisí i termín "intuice", bez níž by nebylo možné všejednoty neboli pravdy dosáhnout.

V této práci se dozvíme, co termín "všejednota" znamená, jakou roli hrála intuice v ruské filosofii a proč je pro západní svět důležité nahlédnutí do "ruské duše", o jejíž existenci byli přesvědčeni nacionálně i nacionalisticky zaměřeni slavjanofilové.

I když se neustále vedou diskuze o tom, co vlastně ruská národnost znamená, jestli se nejedná o pouhou intelektuální "konstrukci", přesto se značná část národa bránila proti pronikání západních vlivů doufajíc, že ochrání svou tradici silně propojenou různými mýty. Jeden z nejvýznamnějších byl mýtus "Moskvy jako třetího Říma", který se proslavil po pádu Konstantinopole a dodal Rusům víru v jejich výjimečnost a národní vyvolenost pro zachování křesťanské pravdy, která se přesouvala z Říma do Konstantinopole a z Konstantinopole do Moskvy. Tento pocit vyvolenosti přetrvával až do 20. století, avšak pravda křesťanská se proměnila v pravdu marxisticko-leninskou.

Vítězství evropské materialistické filosofie v Rusku způsobilo, že se zapomnělo na křesťanskou podstatu počátků ruské filosofie, na mystické proudy a mnozí významní autoři byli zakázáni.^[2] Avšak úsilí myslitelů navazujících na Solovjova o znovunastolení duchovních hodnot, jak dokládá např. vydání sborníku *Věchi*^[3] v roce 1909, nedokázalo zabránit následující Říjnové revoluci. Proto také tyto křesťanští filosofové, pokud včas neemigrovali na Západ, byli podrobeni persekucím a skončili svůj život ve stalinských lágrech. Podobný osud potkal například Pavla Florenského, nazývaného ruským Leonardem da Vinci. Tento génius, profesor filosofie na Moskevské duchovní akademii, básník-symbolista, vynikající astronom, znamenitý matematik a fyzik, teoretik umění, inženýr elektrotechnik, profesor perspektivní malby v moskevském VCHUTEMASu, hudebník, polyglot, geolog, zakladatel kamenného slévárenství v SSSR, dokonce i objevitel netuhoucího strojního oleje^[4], ukončil svůj život v koncentračním táboře na Solověckých ostrovech z důvodu své věrnosti církvi.

Proto by bylo vhodné připomenout i některé kapitoly ruské filosofie, které se staly tak nepopulární po sovětské revoluci: mysticismus a zednářství, Schellingovo pronikání do Ruska, jež následovně ovlivnilo ruskou náboženskou filosofii, význam intelektuální intuice pro dosažení všejednoty.

Zednáři kontra Voltaire

Po "násilném" otevření Ruska Evropě v důsledku reform Petra I. se národ rozdělil do dvou táborů: na jedné straně byly tyto reformy tvrdě odsuzovány ortodoxně smýšlejícím obyvatelstvem jako dílo Antikrista, na druhé straně bylo toto otevírání okna do Evropy podnětné hlavně pro vznik samostatné ruské filosofie.

Petrovy reformy byly převážně praktického rázu, ale sám již načrtl plán k založení akademie, což po jeho smrti uskutečnila v roce 1726 až jeho žena Kateřina I., která, ačkoliv sama neuměla ani číst, ani psát, stala se ochránkyní této akademie, k níž byla později připojena první univerzita, zatím však poměrně primitivního ražení (1747).

Velký význam pro rozvoj filosofického myšlení měla až univerzita založená roku 1755 v Moskvě. Moskevská právní fakulta měla zpočátku pouze jediného profesora na všechny obory a počet studentů někdy klesl na jediného. Z Německa byli pozváni nejen profesori, ale také žáci, neboť Rusové neměli zpočátku o univerzitu žádný zájem.

Velkou podporu školství věnovala Kateřina II., známá svými sympatiemi k francouzskému osvícenství, obzvláště k filosofii Voltairově a Diderotově. Masaryk ve svém díle *Rusko a Evropa* popisuje Herderovo nadšení z vlády této osvěcené panovnice, v níž viděl naději na zrození druhé renesance v Evropě:

"Herder, jenž měl v Rize příležitost pozorovat císařovnu a Rusko, byl úplně unesen reformami Kateřininými. Připomínám jen jeho nadšení pro velikou kulturní úlohu Ruska, kterému dal volný průchod po své cestě z Rigy do Evropy; Rusko převezme vůdcovství v kulturním životě a obšťastní Evropu druhou renesancí. Ukrajina se podle Herdera stane novým Řeckem..."^[5]

Avšak po Francouzské revoluci nastal prudký obrat v Kateřinině smýšlení: z obdivovatelky osvícenství se stala jeho tvrdou odpůrkyní a zakázala jakékoliv šíření Voltairových myšlenek.

V období reakce Kateřina II. zakázala i dříve tolerované zednářské kóže, které vznikaly v Rusku od první poloviny 18. století. I když zednáři propagovali

osvícenské, humanitní ideály a organizovali evropské vzdělání, často se dostávali do konfliktu s politikou Kateřiny II. Svým duchovním směřením, sympatiemi k mysticismu Saint-Martina a Jacoba Böhma a prosazování návratu k pravému křesťanství, se zednáři stavěli do protikladu vůči Voltairovi. Berdajev upozorňuje na obzvlášť významný vliv Saint Martina na projevy ruského zednářství:

"V 18. století probíhal v ruské duši, naočkován západním myšlením, boj mezi Saint-Martinem a Voltairem. Na konci 18. století byl u nás obrovský vliv Saint-Martina a zednáři ho poměrně brzy přeložili a vydali."^[6]

Jedním z předních zednářů byl N. I. Novikov, jehož dala Kateřina Veliká za jeho kritiku nedostatků státního a církevního života uvěznit. Významným zednářským teoretikem byl profesor I. G. Švarc z Moskevské univerzity a, podle Berdajeva, pravděpodobně i "prvním filosofujícím člověkem v Rusku".^[7]

Ruské zednářství do svých řad přilákalo velký počet lidí, kteří se bránili ateistickým proudům 18. století, ale na druhé straně se nechtěli ani podřítit církevní autoritě. Mnozí zednáři se snažili propagovat esoterické křesťanské učení, zamlčované exotericky zaměřenou Církví: "rozum bez víry není schopný poznat tajnou stranu bytí, ale víra bez rozumu upadá do pověrčivosti."^[8]

Švarc popisuje zednářský utopismus jako možnost úplného poznání celého světa: "konečné bytí může dosáhnout takové dokonalosti, ve kterém zrealizuje úplné poznání o celém světě"^[9]

Vedle snahy o dosažení pravého osvícení kladou zednáři důraz i na "probuzení srdce":

"Pro ruskou společnost zednářství znamenalo citovou výchovu, probuzení srdce; se zednářstvím si poprvé budoucí ruský intelektuál uvědomil rozpolcenost a rozpory, které trápily jeho existenci; polekán tedy začal hledat ztracenou celistvost."^[10]

Florovskij vidí právě v tomto vědomí vnitřního rozpolcení, zapříčiněném zednářstvím, prvé zárodky myšlení, jež se v budoucnu prohloubí v proudy slavjanofilů, stavějícím se do opozice vůči proudu tzv. západníků v třicátých a čtyřicátých letech 19. století.^[11]

Schelling v Rusku

Již od dvacátých let devatenáctého století začala do Ruska pronikat Schellingova filosofie. Rusové cestovali do Německa, aby mohli poslouchat Schellingovy přednášky a Berdajev dokonce považuje za první filosofy v Rusku právě schellingovce.^[12] V. F. Odojevskij, vynikající ruský spisovatel z období "zlatého puškinského věku", zakladatel ruské hudební kritiky a muzikologie, filantrop a znalec Schellingovy etiky a estetiky, ve filosofickém románu "Ruské noci" nám přibližuje význam, jaký měla Schellingova filosofie při svém vstupu do ruského myšlení:

"Nemáte ponětí, jak silný vliv měla ta filozofie ve své době, jak podnětně zapůsobila na lidi, ukolébané ke spánku monotónní melodií Lockových rapsodií. Na počátku devatenáctého století znamenal Schelling totéž co Kryštof Kolumbus v patnáctém věku, poněvadž objevil člověku dosud neznámou část jeho světa, část, o níž kolovaly jen jakési bájeslovné zvěsti - objevil mu jeho duši. Stejně jako Kryštof Kolumbus nenašel to, co hledal, stejně jako Kryštof Kolumbus vzbudil upřílišněné naděje. Avšak stejně jako Kryštof Kolumbus dal nový směr lidské činnosti. Všichni se hrnuli do té pohádkové, nádherné končiny - jeden povzbuzen příkladem odvážného mořeplavce, druhý v zájmu vědy, třetí ze zvědavosti, čtvrtý za obživou. Jedni odtamtud přiváželi obrovské poklady, jiní jen opice a papoušky, ale hodně se jich také cestou utopilo."^[13]

Schelling věřil v ruský mesianismus, vážil si Čadajeva a osobně se znal s Odojevským, který ho seznámil se Saint-Martinem a s anglickým lékařem a mystikem Pordagem. Sám Schelling se Odojevskému přiznal, že zaměňoval proslulého francouzského mystika Louise Clauda de Saint Martina s Portugalcem Martinezem de Pasqualis, zakladatelem sekty martinistů. Jako odpůrce sekt se Saint Martin od svého učitele Martineze později odvrátil. Pro Odojevského bylo neuvěřitelné jak tento fakt mohl uniknout tak vzdělanému člověku, jakým byl Schelling.^[14]

Schelling se stal částečným pojítkem mezi Kirejevským a Solovjovem a pro oba mýtus otvírá jistější cestu k pravdě než samotná filosofie.

V článku *Jak probíhal mytologický proces ve starověkém pohanství* Solovjov vysvětluje mytologický proces jako "subjektivní pouze, co se týče jeho dění v lidském vědomí, ale je objektivní a nezávislý, co se týče jeho obsahu a principů, které ho ovládají (Oeuvres, I, 4)".^[15]

Mytologie otvírá své brány k pochopení pouze lidskému vědomí, které dosáhlo vyššího stupně vývoje. V sedmé přednášce *Filosofie mytologie* Schelling poukazuje na jeho dobu jako na moment, ve kterém je možné mytologický proces pochopit, neboť vědomí dosáhlo tohoto vyššího vývojového stupně.^[16] Pouhé logické vysvětlení je nedostatečné k jejímu porozumění. Proto také v době, kdy mytologie vznikala, nebylo možné ji porozumět a člověk musel ještě dospět do fáze, která by mu umožnila bezprostřední nahlédnutí do nejtemnějšího mystéria počátku svého zrození.

Moskevská univerzita a ljubomudrije

Nejen Schelling, ale i jiní představitelé německého idealismu získali nejvíce následovníků právě díky možnosti jejich výuky na Moskevské univerzitě. Paradoxně to nebyla ale katedra filosofie, která by tuto výuku umožnila. Počátečními propagátory německého idealismu byli profesori přírodních věd jako například M. G. Pavlov nebo I. I. Davidov. M. G. Pavlov, profesor fyziky, mineralogie a agronomie, začal svou výuku slovy: "Chceš znát přírodu? Ale co je to příroda? A co znamená poznání?"^[17]

Podle Pavlova by člověk nebyl schopen poznat základy stavby přírody bez rozumové spekulace a intelektuální intuice a zkušenost toto poznání pouze potvrzuje.^[18] Při jeho snaze o probuzení z dogmatického spánku poukazuje na nedostatečnost empirismu a na nutnost kontemplativní formy poznání. Pavlov se stal propagátorem Schellingovy transcendentální filosofie.^[19]

Z akademií se filosofie začala šířit v Moskevských kroužcích, ve kterých se scházeli univerzitní studenti zastávající různorodé názory. Tyto vášnivé filosofické diskuse často vrcholily prudkými hádkami. I když nezastávali jednotné názory nebo filosofické směry, tuto mládež spojoval pocit výjimečnosti a bratrství. Gercen proklamoval: "Všichni jsme kavalíři chrámu" a Bělskij viděl v těchto studentech "občany spekulativní oblasti (obyvatele spekulativního území)".^[20]

Obrovský filosofický význam, zvláště na propagaci Schellingových myšlenek, mělo v roce 1823 založení tzv. kroužku *ljubomudrych* (*Obščestvo ljubomudrov*). Z chronologického hlediska se jednalo o první Moskevský filosofický kroužek.

Termín *ljubomudrije* je překladem řeckého slova *φιλοσοφία* a tímto názvem se členové kroužku chtěli odlišit od "filosofů": "*Príznačné bylo, že v originálním ruském názvu kroužku nebylo užito přímo slova 'filosofie', nýbrž jeho archaicky znějícího ruského ekvivalentu 'ljubomudrije', aby tak byl aktualizován jeho původní smysl - 'láska k moudrosti' (filozofie byla záležitostí odbornickou nebo salónní, povrchním 'volnomyslenkárstvím')."* [21]

Hlavním iniciátorem byl kníže V. F. Odojevskij, jenž popularizoval myšlenky spolku beletristicky, a za ním následovali D. V. Veněvitinov, I. V. Kirejevskij, historik M. P. Pogodin, estetik S. P. Ševyrjov (oba se stali profesory Moskevské univerzity), A. I. Košev, Chomjakov. Mnozí z nich pracovali v archivu Ministerstva zahraničí, proto je Puškin ve svém *Oněginovi* s humorem nazval *archivnyje junosi*. [22]

Členové tohoto kroužku byli ještě velice mladí (Odojevskému bylo 20 let, Veněvitinovu 18 let, Kirejevskému 17 let), ale doma dosáhli širokého vzdělání a jejich přátelství pojily úvahy nad filosofy, kteří postupně pronikali do Ruska. Centrem zájmu *ljubomudrych* nebyl pouze Schelling, ale i například Kant, Fichte nebo vysoce ceněný Spinoza, který byl stavěn nad Evangelium. Filosofie začala převyšovat i náboženství: "*Křesťanská doktrína nám připadala vhodná pouze pro lidové masy a ne pro filosofy*", vypráví Košev. [23]

Jako zastánci filosofie umění, *ljubomudrije* pokládali umělce za autentického tvůrce života a nositele prorockých schopností a do umění byla vkládána veškerá naděje k přetvoření a obnovení reality. Nejvyšší důraz byl kladen na hudbu a lyrickou poezii.

Téma básníka-věšce, který zaujímá roli tlumočnicka božského slova, je výstižně popsáno Platónem přirovnáním účinku božské síly, vycházející z básnickových úst, na posluchače, k síle magnetu působícího na kousek železa:

"Ta schopnost, dobře mluvit o Homérovi, není totiž u tebe, jak jsem prve řekl, odborné umění, nýbrž božská síla, jež tebou hýbá, právě tak jako v tom kameni, který pojmenoval Euripidés magnétským, avšak většinou jej nazývají héraklejským. Ten kámen totiž netoliko přitahuje železné kroužky samy, nýbrž i vkládá sílu do těch kroužků, takže mohou zase ony dělat totéž, co ten kámen, přitahovat jiné kroužky, takže někdy visí velmi dlouhý řetěz kousků železa a kroužků, držících se jeden druhého; a u všech jich je ta síla zavěšena na onom kameni. Takto musí dělat sama některé lidi básnicky nadšenými, a skrze tyto nadšené se zavěšuje řetěz jiných přicházejících v nadšení. Neboť všichni dobří básníci epičtí pronášejí všechny ty krásné básně nikoli z odborného umění, nýbrž jsouce básnicky nadšeni a posedlí bohem;" [24]

Tento druh básnictví popsáný Platónem se nevytváří pomocí rozumu, není to odborná znalost, *techné*, nýbrž básník se stane nástrojem božského slova a působí na dav mnohem silněji než vyučující svým analyticko-racionálním vysvětlováním, jež vyžaduje vytrvalost a matematické znalosti i ze strany posluchačů. Je vhodné i připomenout, že mnozí ruští mysticky a nábožensky zaměřeni filosofové ovládali také matematiku a přírodní vědy. Věda nebyla těmito autory v žádném případě odsuzována, a jak jsem již uvedla, byli to právě profesori přírodních věd, kteří začali klást důraz na poznání počátečních (nejvyšších, posledních) axiomů a pro něž nebylo dostatečné pouhé pozastavování se nad zkoumáním jevů a jejich nahodilých spojitostí. Náhledu na jednotu světa není možné dosáhnout pouhým srovnáváním dílčích faktů. Proto byl kladen velký důraz na intelektuální intuici, která se ale neobešla bez racionálního poznávání neboť "filozof je středem, básník je bodem na obvodě; střed je jediný, obvodových bodů je nekonečný počet". [25]

Solovjov zařazuje poezii mezi čtyři způsoby, kterými je možno vyjádřit formu krásy: sochařství, malířství, hudba a poezie vyjadřují různé stupně vzestupu od hmoty k duchovnosti. Poezie se nachází na nejvyšším stupni, neboť "je vyjadřována jen pouhým duchovním prvkem-lidským slovem." [26]

Pravá a absolutní krása v tomto světě neexistuje. Všechny krásné předměty jsou pouhým odrazem této krásy. Avšak nejvyšší úlohou umění je právě dokonalé ztělesnění duchovní plnosti v naší realitě. Krásno se může realizovat pouze po materializaci duchovní podstaty a plném zduchovnění materiálních jevů a pouze poté bude umožněno krásu spatřit. [27]

Cesta k Všejednotě

Krása je cesta k integrálnímu a duchovnímu poznání [28] a Solovjov ji ve svém schématu základních forem společenského lidského organismu řadí jako objektivní princip do oblasti tvorby, které přikládá roli pravého, nejvyššího a všeurčujícího principu:

"z těchto tří sfér (tvorby, vědění a praktické činnosti) je nejprvoňší sféra tvorby, a protože v ní je na prvním místě mystika, je pak ona pravým, nejvyšším a všeurčujícím principem v životě lidstva. Je to pochopitelné, neboť v oblasti mystiky tento život probíhá v bezprostředním a těsnějším spojení s realitou absolutního prvoprincipu, s božským bytím." [29]

Pro přehlednost se podívejme na úplné schéma, které Solovjov předložil ve *Filosofických základech komplexního vědění* [30]:

	Sféra tvorby	Sféra vědění	Sféra praktické činnosti
Subjektivní základ:	cit	myšlení	vůle
Objektivní princip:	krása	pravda	obecné blaho
1. absolutní úroveň	mystika	teologie	duchovní společenství (církve)
2. formální úroveň	krásné: umění	abstraktní: filosofie	politická společnost (stát)
3. materiální úroveň	technické:	pozitivní:	ekonomická společnost

Člověk se neustále vyvíjí a míří ke komplexní pravdě, v níž jednotlivé sféry společenského lidského organismu dosáhnou syntézy. Solovjov poukazuje na pojem "vývoj" jako na jeden z předpokladů smyslu lidského bytí - což by měla být "prvotní otázka každé filosofie, která chce být universální"^[31]. Člověk se objevil jako nejvyšší stupeň kosmogonického procesu, při němž se až do jeho příchodu vytvářely stále nové a zdokonalené druhy tvorů. S příchodem člověka začíná proces historický, během kterého se vyvíjí obecné vědomí pojmící celé lidstvo. Právě tímto společným vědomím se lidstvo liší od světa zvířat rozdělených jak od minulosti, tak mezi sebou. Rozšířením individuálního lidského vědomí se šíří i vědomí obecné bez něhož je pravda nemyslitelná: "*celá pravda - kladná jednota všeho - od počátku spočívá v živém vědomí člověka a postupně se uskutečňuje v životě lidstva s růstem vědomí dědičné posloupnosti neboť pravda, která nemá na paměti příbuzenství, není pravdou. Díky neohraničené bezbřehosti a jednotě svého vědomí dědičnosti může člověk, když zůstává sám sebou, postihovat a uskutečňovat veškerou nesmírnou plnost bytí, a proto nepotřebuje a ani nemůže být nahrazen žádnými vyššími druhy živočichů.*"^[32]

Pro dosažení plného vědomí je analytická cesta poznání pro Solovjova stejně důležitá jako bezprostřední intuitivní nahlédnutí do transcendentního světa. Člověk má dveře otevřené k dosažení "boholidství", při němž i lidská část musí dosáhnout nejvyššího možného stupně poznání svou vlastní vůlí, aniž by pasivně čekala na mystické osvícení. Avšak při cestě poznávání je důležité mít na vědomí i nejvyšší princip, bez kterého by lidský život neměl smysl. Myslím, že následující Solovjovova slova jsou stejně aktuální i pro naši dobu, v níž nejvyšší pravda a poznání ztratily své místo:

"Dnes jsme svědky toho, že neúměrný rozmach individualismu v současné západní Evropě vede ke svému opaku - ke všeobecné stádnosti, nevýraznosti a vulgarizaci. Pokud vypjaté osobní vědomí nenalezá pro svou realizaci odpovídající předmět, promění se na jalový a povrchní egoismus, který všechny lidi staví do jedné roviny."^[33]

Proto náhled do Solovjovovy filosofie může být aktuální i dnes a stát se pomůckou k propojení nejvyššího smyslu bytí, který se extrémní racionalizací a specializací začal vytrácet z běžného života naší kultury.

Se zpětným pohledem na obsah této úvahy je možno na závěr propojit její hlavní témata - zednářství, Schelling, slavjanofilové, Solovjov, *vseedinstvo* - všeobjímající mystickou nitkou. Prosazování pravého křesťanství spojeného s mysticismem Saint-Martina a Jacoba Böhma, jež ovlivnilo slavjanofily a V. Solovjova, se stalo i předmětem dialogu mezi V. F. Odojevským, zakladatelem prvního Moskevského filosofického kroužku, který umožnil volný projev filosofie jako svobodného hledání moudrosti, a Schellingem. Velký vliv měla Schellingova mytologie na myšlení V. Solovjova. Mýtus dosáhne v náboženství analogického významu, který měl pojem v teoretické filosofii. Transcendence božského světa se stane imanentní^[34] v náboženském vědomí, avšak nemůže se stát předmětem diskurzivního poznání.^[35] K tomuto účelu je nevyhnutelná role intuice, pro jejíž vyjádření používají slavjanofilové i pojem "víra". Ta je nezbytná i pro dosažení *celnovo znanija* (integrálního poznání), pojmu, o jehož zavedení do ruské i světové filosofie se zasloužili právě slavjanofilové.^[36] "Hledání komplexního poznání o kompaktním bytí" je jeden z hlavních rysů Solovjovovy filosofie.^[37] Myšlení je nevyhnutelné k poznání vztahu každé věci ke všemu a toto všechno tvoří systematickou *všejednotu*. I když *materiál* komplexního vědění je dán *zkušeností*, samotná zkušenost je nedostatečná k potvrzení vnějšího bytí: "*tento závěr 'není diskurzivní nebo abstraktní, ale intuitivní a plně bezprostřední'*"^[38] Rozumová kontemplace čili intuice (*intellektuelle Anschauung, intuition*) "*vytváří skutečnou prvotníformu komplexního vědění'*"^[39] Základem *vseedinstva* je sjednotit poznání, které se rozdělilo do tří směrů - mysticismu, racionalismu a empirismu - jejichž jednostrannost se stala předmětem Solovjovovy kritiky. Pouze sjednocení intuitivního, diskurzivního a smyslového poznání nám otevře cestu k všejednotě, jež je obsahem pravého vědění.

[1] "Slavjanofilství bylo původně hanlivé označení pro neformální uskupení ruských myslitelů, seskupených kolem Chomjakova (Konstantin Sergejevič Aksakov, Ivan Vasiljevič Kirejevskij, Pjotr Vasiljevič Kirejevskij, Alexandr Ivanovič Košel'ov a Jurij Fjodorovič Samarin). Košel'ov, Chomjakov a bratři Kirejevští se potkali na počátku dvacátých let 19. století, ale soudržnou skupinu vytvořili až ve čtyřicátých letech (...). Slavjanofilové však byli natolik vnitřně rozdělení, že v podstatě netvořili systematicky organizovanou skupinu (...). Spojovala je v podstatě jediná myšlenka: univerzální povolání Ruska, které, jak se zdá, se velmi záhy změnilo v univerzální povolání pravoslavně-ruské orientace (...) Nyní se v odborné literatuře užívá pro označení volného seskupení kolem Chomjakovova, tzv. prvního ruského nábožensko-filosofického moderního hnutí." Ambros, P., *Alexej Stěpanovič Chomjakov - učitel církve?* In: Chomjakov, A. S., *Jedna církev*. Refugium, Olomouc 2006, s. 22.

[2] V dopise ze 3. 12. 1923 Groeger popisuje Spenglerovi situaci, která nastala po vydání dekretu na odstranění "nepohodlných" autorů: "Možná Vás bude zajímat, že v Rusku byl před nedávnem vydán dekret, který nařizuje z veřejných knihoven odstranit a zničit všechny knihy, které nejsou v souladu s politikou sovětské vlády. Mimo jiné k nim patří "všechna díla a biografie" od následujících autorů a o nich: Platón, Descartes, Kant, Spencer, Schopenhauer, Mach, James, Carlyle, Nietzsche, Vladimir Solovjev "a podobní" (!). Je zakázáno (v knihovnách) mít Evangelium, Korán, Talmud. Po spálení Alexandrijské knihovny ("jestliže v těchto knihách stojí totéž, co v Koránu, jsou zbytečné; jestliže v nich stojí něco jiného, jsou škodlivé") je toto zřejmě ojedinělý případ." *Korespondence Oswalda Spenglera s W.E. Groegerem. O ruské literatuře, současných dějinách a sociálních otázkách*. Periplum, Olomouc 2004.

[3] *Věchi* (Milníky) je sborník článků o ruské inteligenci. Autoři příspěvků (N. A. Berd'ajev, S. N. Bulgakov, M. O. Geršenzon, A. S. Izgojev, B. A. Kisťakovskij, P. B. Struve, S. L. Frank) se snažili poukázat na příčiny krize, která vznikla po první ruské revoluci v roce 1905 a trvala do roku 1907. Kritizovali pozitivismus, radikalismus, revoluční naladění, duchovní voluntarismus. Tento sborník vyvolal více než 250 ohlasů a stal se nejprodávanější filosofickou prací v Rusku ve své době.

[4] Tento olej Florenskij objevil v roce 1927 a bolševici ho nazvali "dekanit" na počest desetiletí sovětské moci.

[5] Masaryk, T. G., *Rusko a Evropa I*. Ústav T. G. Masaryka, Praha 1995, s. 60.

[6] Berd'ajev, N. A., *Ruská idea*. Oikúmené, Praha 2003, s. 23.

[7] "Stranou stál v 18. století ukrajinský filosof a theosof Skovoroda. Byl to pozoruhodný člověk a lidový mudrc, na naše intelektuální hnutí 19. století ale neměl přímý vliv. Švarc měl filosofické vzdělání. Na rozdíl od Novikova, Švarc se zajímal o okultní vědy a považoval se za rosenkruciána." Berd'ajev, N. A., *Ruská idea*. Oikúmené, Praha 2003, s. 22-23.

[8] Zenkovskij, V., *Istorija ruskoy filosofii*. Eksmo-press, Moskva 2001, Folio, Charkov 2001 s. 97.

[9] Citováno dle: Zenkovskij, V., *Istorija ruskaj filosofii*. Eksmo-press, Folio, Moskva 2001, s. 97-98.

[10] Florovskij, G., *Vie della teologia russa*. Marietti, Genova 1987, s. 96.

[11] Florovskij, *Vie della teologia russa*. Marietti, Genova 1987, s. 96.

[12] Berďajev, N. A., *Ruská idea*. Oikúmené, Praha 2003, s. 34.

[13] Odojevskij, V. F., *Ruské noci*. Odeon, Praha 1981, s. 37-38.

[14] Odojevskij, V. F., *Ruské noci*. Odeon, Praha 1981, s. 42-43.

[15] Citováno dle: Bosco, N., *Vladimir Solov'ev*. Rosenberg & Sellier, Torino 1999, s. 15.

[16] Schelling, F. W. J., *Filosofia della mitologia*. Mursia, Milano 1990, str. 7 - 12.

[17] Florovskij, G., *Vie della teologia russa*. Marietti, Genova 1987, s. 195.

[18] Losskij, N. O., *Dějiny ruskéfilosofie*. Refugium, Velehrad 2004, s. 19.

[19] Schelling studoval v Lipsku a v Drážďanech matematiku a přírodní vědy a v tomto období zkoumal možnosti poznání přírody rozdílné od pouhé reflexe samotného Já a také od nepoznatelné Kantovy "věci o sobě". Stejně jako Goethe se zajímal o dynamicko-fyzický směr, který se stavěl proti atomistickému mechanismu. Cílem prvního Schellingova období byla apriorní individuace prvního principu poznání, ze kterého by každá věda mohla být dedukována. Hlavním tématem prvního Schellingova období je přírodní filosofie, ve které je zdůrazňován dynamický pohyb směrem od objektivní přírody k subjektivnímu duchu a transcendentální idealismus, který poukazuje na pohyb ducha směrem k objektivní přírodě skrze trojí duchovní aktivitu: poznání, jednání a umění. Schellingova přírodní filosofie a transcendentální idealismus dávají za předpoklad teorii Absolutna jako identitu subjektu a objektu. V následující fázi se Schelling věnuje této "filosofii identity", neboli "filosofii všejednoty" (všejednota je centrální pojem i Solovjovovy filosofie). Zatímco v předešlé fázi Schelling vycházel z konečné přírody a z relativního ducha směrem k Absolutnu a Nekonečnu, nyní je tento pohyb opačný. V této fázi řeší problém vysvětlení, jak z Jednoho vzniká mnoho, jak se z Věčného zrodí čas, jinými slovy, jak z Boha vychází svět (přehled období Schellingovy filosofie: poznámka č. 4).

Úvod in: Schelling, F. W. J., *Filosofia della Rivelazione*, a cura di Adriano Bausola, Rusconi, Milano 1997.

[20] Florovskij, G., *Vie della teologia russa*. Marietti, Genova 1987, s. 195.

[21] Svatoň, V., *Knih obav a kniha nadějí*. Doslov in Odojevskij, V. F., *Ruské noci*. Odeon, Praha 1981, s. 622 - 623.

[22] Puškin, A. S., Eugen Oněgin, kap. 7, 49.

[23] Florovskij, G., *Vie della teologia russa*. Marietti, Genova 1987, s. 196.

[24] Ión 533 E, in: Platónovy spisy, sv. III, překlad F. Novotný, Oikúmené, Praha 2003, s. 442.

[25] Svatoň, V., *Knih obav a nadějí*. Doslov in Odojevskij, V.F., *Ruské noci*. Odeon, Praha 1981, s. 625.

[26] Solovjov, V., *Filosofické základy komplexního vědění*. Refugium, Velehrad 2001, s. 29.

[27] Výrok "krása spasí svět" jsou slova kněžete Myškina z románu "Idiot" F. M. Dosojevského. Citováno ze záhlaví spisu *Krása v přírodě*. In *Úvod o myšlení Vladimíra Solovjova*. Olomouc, Velehrad-Roma 2000, s. 98.

[28] Špidlík, T., *Ruská idea, jiný pohled na člověka*. Refugium, Velehrad 1996, s. 84.

[29] Solovjov, V., *Filosofické základy komplexního vědění*. Refugium, Velehrad 2001, s. 32.

[30] Ibid, s. 31.

[31] Ibid, s. 14.

[32] Tenace, M., *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova*. Solovjov, V. *Krása v přírodě. Obecný smysl umění. Smysl lásky*. Refugium, Velehrad 2000, s. 182 - 183.

[33] Solovjov, V., *Filosofické základy komplexního vědění*. Refugium, Velehrad 2001, s. 44.

[34] "Gott ist nicht, wie viele sich vorstellen, das Transcendente, er ist das immanent (d.h. das zum Inhalt der Vernunft) gemachte Transscendente." Schelling, F. W. J., *Filosofia della rivelazione*, Rusconi, Milano 1997, s. 282. Také cit. in: Bulgakov, S. N. *La luce senza tramonto*. Lipa, Roma 2002, s. 76.

[35] Bulgakov, S. N. *La luce senza tramonto*. Lipa, Roma 2002, s. 76.

[36] Kromě *celnovo znaniya*, slavjanofilové zavedli do ruské a světové filosofie i pojem *sobornost'* (všeobecnost, katolicita). Ambros, P., *Alexej Stěpanovič Chomjakov - učitel církve?* In: Chomjakov, A. S., *Jedna církev*. Refugium, Olomouc 2006, s. 22.

[37] Losskij, N. O., *Dějiny ruskéfilosofie*. Refugium, Velehrad 2004, s. 152.

[38] Solovjov, V., *Filosofické základy komplexního vědění*. Refugium, Velehrad 2001, s. 93 - 94.

[39] *Ibid*, s. 100.